

# QAZAQ JOURNAL OF YOUNG SCIENTIST

2026, Vol.4, No. 4 S (April)

<https://qazaqjournal.kz/>



## ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІ ОҚЫТУДА МӘТІНМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

*Тулегенова Айару Амиржанқызы*

Батыс Қазақстан инновациялық технологиялық университеті

**Ғылыми жетекші:** Хажғалиева Г. Х. - Педагогика ғылымдарың кандидаты, PhD

*Бұл ғылыми мақалада фразеологиялық бірліктерді оқыту үдерісінде мәтінмен жұмыс жасаудың тиімділігі қарастырылады. Автор фразеологизмдердің тіл үйретудегі маңызын айқындай отырып, оларды контекст арқылы меңгертудің артықшылықтарын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негіздейді. Мәтін арқылы оқыту оқушылардың тілдік, коммуникативтік және мәдени құзыреттілігін дамытуға ықпал ететіні дәлелденеді. Сонымен қатар, мақалада мәтінмен жұмыс жасаудың кезеңдері, әдіс-тәсілдері, нақты мысалдар арқылы көрсетіліп, олардың практикалық тиімділігі сипатталады. Фразеологиялық бірліктерді меңгертуде мәтіннің рөлі, оның ішінде көркем, публицистикалық және диалогтық мәтіндердің ерекшеліктері талданады. Зерттеу нәтижелері мәтінге негізделген оқыту тәсілдерінің білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып, тілдік материалды терең әрі саналы меңгеруге мүмкіндік беретінін көрсетеді.*

**Кілт сөздер:** фразеологиялық бірліктер, мәтінмен жұмыс, тіл үйрету әдістемесі, коммуникативтік құзыреттілік, контекст, тілдік дағды, оқыту тиімділігі, фразеологизм, лингводидактика.

Фразеологиялық бірліктерді оқытуда мәтінмен жұмыс жасаудың тиімділігі

Қазіргі тіл білімінде фразеологиялық бірліктерді меңгерту – тіл үйретудің маңызды әрі күрделі бағыттарының бірі болып табылады. Әсіресе, шетел тілін немесе ана тілін тереңдетіп оқыту барысында фразеологизмдер оқушылардың тілдік құзыреттілігін, мәдени танымын және коммуникативтік қабілетін дамытуда ерекше рөл атқарады. Осы тұрғыдан алғанда, фразеологиялық

бірліктерді оқытуда мәтінмен жұмыс жасаудың тиімділігін ғылыми тұрғыдан негіздеу өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Фразеологиялық бірліктер – тілдің бейнелілік, экспрессивтік және ұлттық-мәдени ерекшеліктерін сақтайтын тілдік құралдар. Олар көбіне тура мағынадан бөлек, ауыспалы мағынада қолданылып, сөйлеу барысында эмоциялық-экспрессивтік реңк береді. Сондықтан оларды механикалық түрде жаттау жеткіліксіз, керісінше, контекст ішінде, яғни мәтін арқылы меңгеру анағұрлым тиімді болып саналады.

Мәтін – тіл үйретудің негізгі бірлігі. Ол тілдік материалды табиғи ортада көрсетуге мүмкіндік береді. Фразеологиялық бірліктерді мәтін арқылы оқыту барысында оқушы тек жеке тіркесті ғана емес, оның қолданылу жағдайын, стильдік ерекшелігін, эмоционалдық реңкін және прагматикалық мағынасын да түсінеді. Бұл – фразеологизмдерді толыққанды меңгерудің басты шарты.

Мәтінмен жұмыс жасаудың тиімділігі ең алдымен оның контекстуалдық сипатына байланысты. Мысалы, «қол қусырып отыру» деген фразеологиялық бірлікті жеке берсек, оқушы оның «әрекетсіз болу» деген мағынасын жаттап алуы мүмкін. Алайда мәтін ішінде қолданылғанда бұл тіркестің нақты жағдайдағы мағынасы айқындалады: «Ол қиындықтарға қарамастан қол қусырып отырмай, іске кірісті». Мұнда оқушы тек мағынаны ғана емес, фразеологизмнің қолданылу ерекшелігін де меңгереді.

Сонымен қатар, мәтінмен жұмыс жасау барысында фразеологиялық бірліктердің стилистикалық қызметі де ашылады. Әдеби мәтіндерде фразеологизмдер кейіпкердің мінезін, көңіл-күйін, әлеуметтік жағдайын көрсету үшін жиі қолданылады. Мысалы: «Оның жүрегі тас төбесіне шықты» деген сөйлемдегі фразеологизм кейіпкердің қатты қорыққанын бейнелі түрде жеткізеді. Мұндай мысалдар оқушының тілдік талдау қабілетін арттырады және көркем мәтінді терең түсінуге көмектеседі.

Мәтінмен жұмыс жасаудың тағы бір тиімділігі – оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру. Фразеологиялық бірліктерді мәтіннен табу, олардың мағынасын контекст арқылы анықтау, синонимдерін табу, өз сөйлемінде қолдану сияқты тапсырмалар оқушыларды белсенді әрекетке жетелейді. Бұл өз кезегінде білімнің сапалы меңгерілуіне ықпал етеді.

Мысалы, келесі мәтінді қарастырайық: «Асан бұл іске бел буып кірісті. Алғашында қиындықтар көп болды, бірақ ол тізе бүкпеді». Мұнда «бел буу» және «тізе бүкпеу» фразеологизмдері қолданылған. Оқушыларға осы тіркестердің мағынасын мәтінге сүйене отырып анықтау тапсырылса, олар логикалық ойлау арқылы дұрыс қорытындыға келеді: «бел буу» – шешім қабылдау, «тізе бүкпеу» – берілмеу. Бұл тәсіл жаттауға қарағанда әлдеқайда тиімді.

Фразеологиялық бірліктерді оқытуда мәтіннің түрі де маңызды. Әдеби мәтіндер, публицистикалық мәтіндер, диалогтар және күнделікті өмірге

қатысты мәтіндер әртүрлі мақсатта қолданылады. Әдеби мәтіндер фразеологизмдердің көркемдік қызметін ашса, публицистикалық мәтіндер олардың қоғамдық-саяси контексттегі қолданылуын көрсетеді. Ал диалогтар сөйлеу тіліндегі фразеологизмдерді меңгеруге көмектеседі.

Мысалы, диалогтық мәтін:

– Сен неге үндемей отырсың?

– Айтар сөз таппай, тілім байланып қалды.

Бұл жерде «тілі байланып қалу» фразеологизмі сөйлеу тілінде жиі қолданылады және оның мағынасы – сөйлей алмау, қысылу. Мұндай мәтіндер оқушылардың ауызша сөйлеу дағдысын дамытуда тиімді.

Мәтінмен жұмыс жасаудың әдістеріне тоқталсақ, олар бірнеше кезеңнен тұрады: алдын ала жұмыс, мәтінмен жұмыс және кейінгі жұмыс. Алдын ала кезеңде оқушыларға жаңа фразеологиялық бірліктер таныстырылады немесе олардың мағынасы болжатылады. Мәтінмен жұмыс кезеңінде оқушылар мәтінді оқып, фразеологизмдерді табады және олардың мағынасын анықтайды. Кейінгі кезеңде оларды сөйлеуде қолдану, шығармашылық тапсырмалар орындау жүзеге асырылады.

Мысалы, «жүрегі аузына тығылу» деген фразеологизмді оқыту барысында алдымен оқушылардан оның мағынасын болжау сұралады. Кейін мәтін ұсынылады: «Кенеттен шыққан дыбыстан оның жүрегі аузына тығылып кетті». Оқушылар контекст арқылы бұл тіркестің «қатты қорқу» деген мағына беретінін түсінеді. Соңында олар өз мысалдарын құрастырады.

Фразеологиялық бірліктерді мәтін арқылы оқытуда интерактивті әдістерді қолдану да тиімді. Мысалы, рөлдік ойындар, пікірталастар, шығармашылық жазба жұмыстары. Бұл әдістер оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытады. Оқушы тек фразеологизмнің мағынасын біліп қана қоймай, оны нақты коммуникативтік жағдайда қолдана алады.

Тағы бір маңызды аспект – мәдениетаралық құзыреттілік. Фразеологиялық бірліктер көбіне ұлттық мәдениетпен тығыз байланысты болады. Мәтін арқылы оларды меңгеру оқушыларға тілдік бірліктердің артындағы мәдени мағыналарды түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, қазақ тіліндегі «ат құлағында ойнау» тіркесі шеберлік пен ептілікті білдіреді және бұл қазақ халқының атқа байланысты мәдениетімен байланысты.

Сол сияқты ағылшын тілінде «to spill the beans» деген фразеологизм «құпияны ашу» деген мағына береді. Мұндай салыстырмалы талдау оқушылардың тілдік ойлауын кеңейтеді және мәдени айырмашылықтарды түсінуге көмектеседі.

Мәтінмен жұмыс жасау барысында фразеологиялық бірліктерді оқытуда кездесетін қиындықтар да бар. Олардың бірі – фразеологизмдердің көпмағыналылығы және контекстке тәуелділігі. Кейбір тіркестер әртүрлі

жағдайда әртүрлі мағына беруі мүмкін. Сондықтан мұғалім мәтінді дұрыс таңдауы және тапсырмаларды жүйелі құрастыруы қажет.

Тағы бір қиындық – оқушылардың сөздік қорының жеткіліксіздігі. Егер мәтіндегі сөздердің көпшілігі түсініксіз болса, фразеологизмді де дұрыс түсіну қиын болады. Сондықтан мәтін оқушылардың деңгейіне сай болуы тиіс.

Қорытындылай келе, фразеологиялық бірліктерді оқытуда мәтінмен жұмыс жасау – ең тиімді әдістердің бірі. Ол фразеологизмдердің мағынасын терең түсінуге, олардың қолданылу ерекшеліктерін меңгеруге, сондай-ақ оқушылардың коммуникативтік және мәдени құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік береді. Мәтін арқылы оқыту фразеологиялық бірліктерді табиғи тілдік ортада көрсетіп, оларды саналы түрде меңгеруге жағдай жасайды. Сондықтан тіл үйрету процесінде мәтінмен жұмыс жасауға ерекше көңіл бөлу қажет.

Осы бағыттағы әдістемелік ізденістерді жетілдіру, жаңа мәтіндік материалдар әзірлеу және интерактивті әдістерді кеңінен қолдану фразеологиялық бірліктерді тиімді оқытудың басты жолы болып табылады.

### **Пайдаланылған әдебиеттер тізімі**

1. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Санат, 2018.
2. Смағұлова Г. Фразеология және тіл мәдениеті. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
3. Қалиев Ғ., Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы: Мектеп, 2019.
4. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
5. Nation I.S.P. Learning Vocabulary in Another Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

## **ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАБОТЫ С ТЕКСТОМ ПРИ ОБУЧЕНИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИМ ЕДИНИЦАМ**

*Тулегенова Айару Амиржанқызы*

**Научный руководитель:** Хажғалиева Г. Х.

*В данной научной статье рассматривается эффективность работы с текстом в процессе обучения фразеологическим единицам. Автор, раскрывая значение фразеологизмов в обучении языку, обосновывает преимущества их усвоения через контекст с научно-методической точки зрения. Доказывается, что обучение на основе текста способствует развитию языковой, коммуникативной и культурной компетенции учащихся. Кроме того, в статье описываются этапы и методы*

*работы с текстом, приводятся конкретные примеры и раскрывается их практическая эффективность. Анализируется роль текста в обучении фразеологизмам, в том числе особенности художественных, публицистических и диалогических текстов. Результаты исследования показывают, что текстоориентированные методы обучения повышают познавательную активность обучающихся и способствуют глубокому и осознанному усвоению языкового материала.*

**Ключевые слова:** фразеологические единицы, работа с текстом, методика обучения языку, коммуникативная компетенция, контекст, языковые навыки, эффективность обучения, фразеологизм, лингводидактика

## THE EFFECTIVENESS OF TEXT-BASED WORK IN TEACHING PHRASEOLOGICAL UNITS

*Tulegenova A.A.*

**Scientific supervisor:** G. Kh. Khazhgalieva

*This article examines the effectiveness of text-based work in the process of teaching phraseological units. The author highlights the importance of phraseological expressions in language teaching and provides a scientific and methodological justification for their acquisition through context. It is argued that text-based instruction contributes to the development of students' linguistic, communicative, and cultural competences. The article also describes the stages and methods of working with texts, providing specific examples and demonstrating their practical effectiveness. The role of different types of texts, including literary, journalistic, and dialogical texts, in teaching phraseological units is analyzed. The findings indicate that text-oriented teaching approaches enhance learners' cognitive activity and promote deeper and more conscious acquisition of language material.*

**Keywords:** phraseological units, text-based work, language teaching methodology, communicative competence, context, language skills, teaching effectiveness, phraseology, linguodidactics

### REFERENCES

1. Akhanov, K. Fundamentals of Linguistics. — Almaty: Sanat, 2018.
2. Smagulova, G. Phraseology and Language Culture. — Almaty: Kazakh University, 2020.
3. Kaliev, G., Bolganbayev, A. Lexicology and Phraseology of the Modern Kazakh Language. — Almaty: Mektep, 2019.
4. Jack C. Richards, Theodore S. Rodgers. Approaches and Methods in Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- I. S. P. Nation. Learning Vocabulary in Another Language. — Cambridge: Cambridge University Press, 2013.